

*Роменська Н. В.,
викладач кафедри германської філології та перекладу
Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»*

ЛІНГВІСТИЧНА СПЕЦИФІКА ПЕРЕКЛАДУ ПОЕТИЧНИХ КОЛАЖІВ ГЕРТИ МЮЛЛЕР

Анотація. У статті розглядаються особливості художнього перекладу поетичних колажів Герти Мюллер як зразка постмодерної літератури. Оскільки переклад повинен бути еквівалентним, мусить відтворювати оригінальні образи, зберігати ідейне навантаження вірша, його ритм та розмір, у процесі роботи застосовується ряд перекладацьких трансформацій.

Серед лексичних перетворень, що відбуваються під час перекладу колажів Герти Мюллер, найбільш поширеним є прийом конкретизації, який надає українському варіанту вірша більшої стрункості. Вибір слова з вузьким значенням має на меті акцентувати увагу на задумі авторки, підкреслити тему поезії.

З цією ж метою застосовується протилежний засіб – генералізація, що дозволяє замінити одиниці мови оригіналу з вузьким значенням на слово або словосполучення із ширшим значенням. Оскільки у німецькій мові багато складених лексем, які дослівно перекладаються поширеними словосполученнями, генералізація допомагає краще передати ритм та структуру вірша.

Прийоми додавання та опущення слів застосовуються з метою декодування та пояснення реалій та ідей, що можуть бути незрозумілими для широкого кола читачів. У такому випадку перекладач виступає у ролі тлумача, який у процесі роботи має глибше зануритися у контекст створення одиниці оригіналу. Під час роботи над грою слів і неправильними мовними формами використовується прийом компенсації, що реалізується, коли мовне явище не може саме по собі бути передане в мові перекладу.

Працюючи над перекладом поезії, неможливо уникнути граматичних трансформацій. Сталий порядок слів у німецькій мові, а особливо у підрядних реченнях, зумовлює необхідність його змінювати в українському варіанті, щоб вказати на логічний центр висловлювання та зберегти логіку тексту. Крім того, категорія роду в українській та німецькій мові дуже часто не співпадає, що зумовило певні смислові втрати у процесі перекладу, адже слово, яке автор використовує в оригіналі, є складовою художнього задуму, тому щонайменша зміна якоїсь із граматичних категорій може суттєво вплинути на зміст твору в цілому.

Лексичні та граматичні трансформації є невід'ємною складовою процесу перекладу. Усі застосовані перетворення вони тісно пов'язані між собою і доповнюють одне одного. Вказані трансформації мають на меті якомога влучніше передати індивідуальний стиль авторки та ідею її твору мовою перекладу.

Ключові слова: переклад, колаж, перекладацькі трансформації, лексичні трансформації, граматичні трансформації, конкретизація, генералізація, додавання слів, опущення слів, компенсація.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Починаючи із прадавніх часів, перекладна література відіграє

важливу роль у культурному житті і як виховний засіб, і як засіб самовиразу нації та збагачення її культурної спадщини.

Переклад є не тільки засобом спілкування між народами, а й допомагає обмінюватися досвідом, культурними та літературними надбаннями. Художній переклад є одним із найскладніших видів перекладацької діяльності, основним завданням якого є «відображення думок і почуттів автора прозового або поетичного першотвору за допомогою іншої мови, перевтілення його образів у матеріал іншої мови» [1, с. 344], що породжує певні труднощі, які постають перед перекладачем. Такий переклад дає можливість представникам різних культур обмінюватися духовними цінностями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної теми, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Переклад художніх творів, зокрема поезії, є однією з актуальних наукових проблем у загальній теорії перекладу, лінгвістиці та літературознавстві. Дослідженням лінгвостилістичних особливостей цього питання займалися такі вчені, як М. В. Адаменко [2], О. М. Білоус [3], М. І. Зомимря [4], Корунець І. В. [1] та ін. У роботах вказаних науковців питання художнього перекладу поезії розглядається з різноманітних ракурсів, наводяться приклади лінгвістичної трансформації творів класичної літератури, однак на даному етапі розвитку виникає необхідність застосування набутого теоретичного досвіду стосовно представників сучасного письменництва.

До видатних представників постмодерної світової літератури належить лауреат Нобелівської премії, румунсько-німецька письменниця Герта Мюллер. Автор близько двох десятків романів і повістей, кількох поетичних збірок, вона є втіленням сучасного поета, який шукає нові форми для вираження свого творчого задуму. Однією із таких форм є поетичний колаж. Перу Герти Мюллер належать наступні збірки „Der Wächter nimmt seinen Kamm“ («Сторож бере свій гребінець»), „Im Haarknoten wohnt eine Dame“ («Пані живе у вузликах із волосся»), „Die blassen Herren mit den Mokkatassen“ («Бліді панове з чашечками кави»), „Vater telefoniert mit den Fliegen“ («Батько телефонує мухам»). На жаль, на даний час не існує інтерпретацій вказаних книг українською мовою, тому, на нашу думку, цікавою є спроба застосувати традиційну методику перекладу поетичних творів до німецькомовних колажів Герти Мюллер.

Формування мети статті. Основною метою статті є аналіз процесу перекладу поетичних колажів Герти Мюллер, розгляд застосованих у ході роботи перекладацьких трансформацій та їх впливу на відтворення авторського стилю та творчого меседжу.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У процесі

перекладу не достатньо лише слово в слово передавати одиниці мови оригіналу мовою перекладу. Перекладач не може уникнути певних змін у лексичному та граматичному полі тексту. У такому випадку звертаємося до явища перекладацької трансформації. Перекладацькі трансформації – це міжмовні перетворення, перебудування елементів вихідного тексту, операції перевираження змісту чи перефразування його з метою досягнення перекладацького еквівалента.

Існують різноманітні класифікації перекладацьких трансформацій, однак ми зупиняємося на варіанті, запропонованому І. В. Корунцем, згідно з яким виділяють:

- лексичні трансформації;
- граматичні трансформації [1, с. 190].

Робота перекладача над словом і словосполученням не зводиться тільки до знаходження еквівалентної чи варіантної відповідності. Дуже часто вони просто відсутні або їх не можна використати через якісь причини. У цьому випадку перекладач змушений вдаватися до лексичних перетворень чи трансформацій, які дозволять створити адекватний варіант перекладу.

Лексичні трансформації включають такі види перетворень: конкретизація, генералізація, антонімічний переклад, компенсація, додавання та опущення слів, змістовий розвиток [1, с. 192].

У процесі перекладу колажних віршів Герти Мюллер ми застосовуємо ряд лексичних трансформацій. У першу чергу, це **прийом конкретизації**, згідно з яким одиниця мови оригіналу з більш широким значенням замінюється одиницею мови перекладу з більш вузьким, конкретним значенням. Наприклад, у вірші „Abends schiebt jede Aprikose...” натрапляємо на дієслово *schieben*, котре має широкий ряд значень: *рухати, вести, проитовхувати, підитовхувати, перекладати, йти, повільно рухатися (у танці)* і т. д. Керуючись прийомом конкретизації, дієслово *schieben* замінюємо на більш конкретне *итовхати*. Така трансформація зумовлена, насамперед, контекстом: *Abends schiebt / jede Aprikose / der anderen / ein Steinchen / in den Bauch...* [5, с. 15]. – *Увечері абрикоси итовхають одна одній кісточку в животі.* [переклад наш. – Н. Р.]. Автор використовує лексему *schieben* разом з іменником *Steichen* за аналогією до словосполучення *Ball schieben* – *вести (итовхати) м'яч*. Таким чином, розміте значення лексичної одиниці оригіналу ми робимо більш специфічним, спираючись на контекст уживання та тематику вірша.

Ще один приклад конкретизації із вказаного вище вірша – інтерпретація лексики *Haar*: *... im Handtäschchen / gerade noch das Haar...* [5, с. 15]. – *... тримаючи в сумочці скинуту шерсть.* [переклад наш. – Н. Р.]. *Das Haar* – *волосся, волосина, шерсть, ворс*. Наш вибір – *шерсть* – зумовлений контекстом вживання, оскільки у вірші йде мова про кішок.

Протилежним до прийому конкретизації є **прийом генералізації** – заміна одиниці мови оригіналу, що має більш вузьке значення, словом або словосполученням із ширшим значенням у мові перекладу. За цією лексичною трансформацією, перекладацька одиниця *Esstisch*, що означає конкретне *обідній стіл*, замінюється на більш загальне поняття *стіл*: *Wenn meine Frau im Flüsterton / mein heimgebrachtes Geld auf / den Esstisch zählt...* [6, с. 17]. – *коли дружина пошепки принесені мною додому гроші за столом лічити починає...* [переклад наш. – Н. Р.].

Так само ми трансформуємо іменник *der Busfahrer* на *водій*, що знову ж таки має більш широке зна-

чення: *Das Leben ist kein Rätsel / sagt der Busfahrer...* [6, с. 19]. – *життя це не загадка говорить водій...* [переклад наш. – Н. Р.].

Оскільки ми маємо справу із перекладом поетичних творів, незважаючи на те, що вони представлені у формі колажів, у процесі роботи над ними доводиться стикатися з таким явищем як **додавання слів**. У такому випадку перекладач додає слова в тексті, щоб не порушити норми української мови або щоб донести до реципієнта зміст одиниці мови оригіналу. Знову звертаємося до вірша „Abends schiebt jede Aprikose...“, у якому спостерігаємо наступне додавання слів: *Zwei Drittel / aller Katzen / fühlen sich im / fünften Lebensjahr / laufen luftig in die Fremde – im Handtäschchen / gerade noch das Haar...* [5, с. 15]. – *більшість кішок на п'ятому році життя / біжать легко у невідоме майбуття / тримаючи в сумочці скинуту шерсть* [переклад наш. – Н. Р.]. У цьому уривку фразу *in die Fremde*, яка буквально означає «у невідоме», замінюємо на *невідоме майбуття*, що краще розкриває перед реципієнтом задум автора. Тим самим принципом керуємось, коли трансформуємо фразу *gerade noch das Haar* на *тримаючи в сумочці скинуту шерсть*, оскільки через додавання слів частково розшифровуємо перед читачем задум Герти Мюллер, яка натякає на те, що ця шерсть – це набутий досвід.

У цьому ж вірші „Abends schiebt jede Aprikose...” у процесі перекладу додаємо дієслово *злетіти*, яке є необхідним для адекватного розуміння змісту вірша. *Und vom Bahndamm / wagt sich via Stadion der Mond / wie ein Ballon ins Haus...* [5, с. 15]. – *...а крізь насипи залізниць стадії місяця наважується злетіти як кулька у будинок* [переклад наш. – Н. Р.]. В оригіналі Герта Мюллер використовує дієслово *wagen* (*наважуватися*), але не вказує, на що саме наважуватися. Далі в колажі спостерігаємо слово *ein Ballon* (*повітряна кулька*), яке наштотує перекладача на думку, що ця кулька «наважується злетіти». Таким чином, застосовуючи прийом додавання слів, ми робимо переклад більш зрозумілим для реципієнта.

На противагу додавання існує прийом **опущення слів**, який використовується для того, щоб уникнути порушення лінгвістичних чи стилістичних норм української мови. Однак кожен пропуск повинен бути виправданим. Не можна зловживати цим правом і опускати все те, що є важливим для перекладу. Наприклад, у колажному вірші „Milch ist der Zwilling von Teer”: *Mutter schiebt ein Bonbon / im Mund hin und her...* [6, с. 23]. – *...у матері в роті цукерка туди-сюди...* [переклад наш. – Н. Р.]. У процесі перекладу ми опускаємо дієслово *schiebt* (*рухає, итовхає, ганяє*) з метою уникнення громіздкості вірша та збереження оригінального ритму, при цьому не порушуючи план змісту.

У процесі роботи над колажними віршами Герти Мюллер був використаний також **прийом компенсації**, який застосовується в тому випадку, коли те чи інше мовне явище не може саме по собі бути передане в мові перекладу. У вірші „Abends schiebt jede Aprikose...” натрапляємо на фразу *via Stadion*, яка буквально означає «через стадіон»: *Und vom Bahndamm / wagt sich via Stadion der Mond...* [5, с. 15]. – *а крізь насипи залізниць стадії місяця...* [переклад наш. – Н. Р.]. Однак далі автор використовує слово *die Mond* у родовому відмінку, тому розуміємо, що в даному випадку маємо справу із грою слів і насправді Герта Мюллер пише не про «стадіон місяця», а про *стадії місяця*, що адекватно вписується у загальне полотно змісту та ідеї вірша.

Останній із використаних нами прийомів лексичної трансформації – це **прийом змістового розвитку**, який полягає в тому, що в перекладі використовується слово чи словосполучення, значення якого є логічним розвитком значення перекладної одиниці. Наприклад: *Ich sehe mich drin und muss / Grimassen schneiden sonst kann eine der beiden / die ich bin die Fellmütze vom Kopf der / anderen von dem toten Vogel in der Pfütze / gar nicht unterscheiden...* [5, с. 21]. – *я бачу себе в ній кривлятись мушу інакше жодній з нас не відрізнити хутрянку шапку з голови іншої від мертвого птаха в калюжі* [переклад наш. – Н. Р.]. Конструкцію *eine der beiden die ich bin*, яка дослівно перекладається «одна з двох, якими є я», ми замінюємо на менш громіздке та стилістично прийнятне *жодній з нас*.

За цим же принципом у вірші „Kurz notiert / Herr Frödl erzählt...“ замінюємо першу фразу *kurz notiert* на більш зрозуміле для українського читача *двома словами*.

Отже, у процесі перекладу колажних віршів Герти Мюллер ми використовуємо цілий ряд лексичних трансформацій (конкретизація, генералізація, компенсація, додавання та опущення слів, змістовий розвиток), за допомогою яких передається стиль, тематика та проблематика творів письменниці в доступній для українського читача формі.

Однак, крім лексичних перетворень, існують також граматичні трансформації, що викликані відсутністю граматичного явища в мові перекладу, розбіжностями стилістичного характеру аналогічних граматичних явищ у мовах оригіналу і перекладу, невідповідністю змістової структури словосполучень у мовах оригіналу і перекладу.

Граматичні трансформації мають різні форми, найпоширенішими серед яких є зміна порядку слів у реченні, заміна окремих членів речення, зміна структури речення в цілому (членування або об'єднання речень у перекладі), зміна частин мови на інші.

У першу чергу звертаємо увагу на **зміну порядку слів у реченні**. Ця трансформація відбувається в процесі перекладу дуже часто. Як відомо, німецька мова використовує певний порядок слів, який називається сталим. Саме визначеність порядку слів у німецьких стверджувальних, заперечних та питальних реченнях і є тим, чим вони відрізняються від українських речень, де порядок слів досить вільний і не впливає суттєво на зміст речення.

Але насправді порядок слів українських речень теж не довільний, тому що разом з інтонацією він вказує на логічний центр висловлювання, заради якого воно створене. Цей фактор треба враховувати в перекладі, щоб досягти адекватності. Наприклад: *Wenn meine Frau im Flüsterton / mein heimgebrachtes Geld auf / den Esstisch zählt wird ihr pelzgefütterter / Gaumen der hässlichste Ort / in der Welt* [6, с. 19]. – *Коли дружина пошепки принесені мною додому гроші за столом лічити починає її підбитий хутором рот найстрашнішим на світі місцем стає...* [переклад наш. – Н. Р.]. Німецька мова має чітко регламентований порядок слів у реченні. У нашому прикладі працюємо із підрядною конструкцією, у якій у першій частині в процесі перекладу зберігається оригінальний порядок слів, а от у другій частині присудок переходить у кінець речення. Така трансформація викликана, по-перше, стилістичними особливостями української мови, по-друге, логічним центром структури, а також, звичайно, ритмікою вірша, оскільки ми перекладаємо поетичний твір, який має певний ритм та риму.

У німецькій мові в реченнях із модальними дієсловами інфінітив завжди стоїть наприкінці речення, однак в українській мові подібна вимога відсутня, тому у процесі перекладу у таких ситуаціях можливі певні варіації. Наприклад: *Ich sehe mich drin und muss / Grimassen schneiden sonst kann eine der beiden / die ich bin die Fellmütze vom Kopf der / anderen von dem toten Vogel in der Pfütze / gar nicht unterscheiden...* [5, с. 21]. – *Я бачу себе в ній кривлятись мушу інакше жодній з нас не відрізнити хутрянку шапку з голови іншої від мертвого птаха в калюжі* [переклад наш. – Н. Р.].

Працюючи над колажами Герти Мюллер, ми змінювали порядок слів фактично в кожному з віршів, які перекладали, тому можна зробити висновок, що дана граматична трансформація є найпоширенішою в процесі інтерпретації поетичних творів.

Чимало граматичних трансформацій ми здійснили в процесі передачі складних слів, адже німецька мова вирізняється їх великою кількістю. Те, що мовою оригіналу позначається одним словом, при перекладі розчленовується на словосполучення. Наприклад: *die Betonbank* – *кам'яна лавка*, *die Fellmütze* – *хутряна шапка*, *pelzgefütterter Gaumen* – *підбитий хустром рот*, *Lebensjahr* – *рік життя*, *eine Spatzenschar* – *ватага горобців*, *ein Blutauge* – *наливе кров'ю око*, *die Zirkustaube* – *цирковий голуб*, *der Bahndamm* – *залізничний насип* і т. д.

Також доцільно звернути увагу на той факт, що категорія роду в німецькій та українській мовах не співпадає. У цьому полягає деяка складність поетичного перекладу, адже слово, яке автор використовує в оригіналі, є складовою художнього задуму, тому щонайменша зміна якоїсь із граматичних категорій може суттєво вплинути на зміст твору в цілому. Наприклад, у вірші „Unser Herrscher“ Герта Мюллер вживає іменник *der Kuckuck* – *зозуля*. У німецькій мові він належить до категорії чоловічого роду, однак український відповідник – жіночого роду. Автор використовує образ зозулі у двох площинах: по-перше, це провісниця смерті, оскільки в колажі йде мова про диктатора (ймовірно, про Гітлера), а по-друге, орел (*der Adler*), зображений на гудзиках фашистської уніформи, принизливо називається зозулею. Таким чином, в процесі перекладу ми дещо знівелювали оригінальний зміст, тому що українською мовою іменники «зозуля» та «орел» належать до різних родів.

На основі усього сказано вище підсумовуємо, що лексичні та граматичні трансформації є невід'ємною складовою процесу перекладу. Усі вони тісно пов'язані між собою, перетікають одна в одну. Також звертаємо увагу на те, що в колажах Герти Мюллер відсутні знаки пунктуації, немає чіткого поділу на строфи, що суттєво впливає на процес перекладу та вибір перекладацьких перетворень. Вказані трансформації мають на меті якомога влучніше передати індивідуальний стиль автора та ідею його твору мовою перекладу.

Висновки з дослідження і перспективи подальших пошуків у даному науковому напрямку. Переклад поетичних творів – складний та творчий процес, який є зразком міжмовної та міжкультурної комунікації. Ряд вимог висувається як до особистості перекладача, так і до самого процесу перекладу.

Важливим також є вибір твору для інтерпретації. З цієї точки зору колажна поезія Герти Мюллер є вдалим рішенням, оскільки її незвичні вірші досі не були перекладені українською мовою. На їх прикладі легко прослідкувати основні

прийоми перекладацьких трансформацій, дослідити їх вплив на передачу ідеї та змісту оригіналу. Взагалі, колаж як зразок постмодерного тексту є надзвичайно цікавою формою поетичного твору. У колажі кожна лексема має історію, адже слова вирізані із журналів, газет, рекламних брошурок, уже передавали якесь значення, вживалися у тому чи іншому контексті. За допомогою ножиць та клею Герта Мюллер створює історію, що уже має своєрідну передісторію, і водночас відстоює свободу слова та думки.

У процесі роботи над віршами Герти Мюллер вдаємося до лексичних та граматичних перекладацьких трансформацій. Серед лексичних трансформацій найчастіше використовуємо *прийом конкретизації*, оскільки особливістю колажів Герти Мюллер є лаконічність та чіткість, а вказаний прийом допомагає точніше передати настрій вірша. *Додавання та опущення слів* у процесі перекладу займають важливу позицію, адже кожен колаж письменниці є своєрідною загадкою, а перекладач повинен допомогти читачеві її розгадати. У колажній поезії Герти Мюллер також трапляються зразки гри слів, неправильні мовні форми. У таких випадках застосовуємо *прийом компенсації*, передаючи оригінальне повідомлення засобами, що є дещо відмінними від оригінальних.

Серед граматичних трансформацій найчастіше *змінюємо порядок слів у реченні*. По-перше, застосування цього прийому викликане нормами синтаксису мови оригіналу, тобто німецької, а також специфікою мови перекладу (сталий порядок слів у німецькій мові та відносно вільний в українській), а по-друге, порядок слів залежить від ритміки та рими вірша. У процесі перекладу колажів Герти Мюллер нами було здійснено чимало *трансформацій складних слів*, які є характерними для німецької мови. Українською мовою вони найчастіше передаються словосполученнями, а інколи навіть дієприслівниковими чи дієприкметниковими зворотами.

Отже, у процесі перекладу оригінальних колажних віршів Герти Мюллер необхідно дотримуватися чітких норм, підбирати адекватні еквіваленти та застосовувати доцільні трансформації.

Література:

1. Корунець І.В. Вступ до перекладознавства. Вінниця : Нова Книга, 2008. 512 с.
2. Адаменко М.В. Особливості перекладу сучасної англійської поезії. *Лінгвістичні дослідження: Зб. наук. праць ХНПУ ім. Г. С. Сковороди*. Харків, 2012. Вип. 34. С. 248–253.
3. Білоус О.М. До деяких питань теорії художнього перекладу. *Наукові записки. Серія: Проблеми філології і методики навчання іноземних мов*. Кіровоград, 1997. Вип. 12.
4. Зимомря М.І. Основи теорії та практики перекладу. Ужгород : Ліра, 2015. 254 с.

5. Müller H. Blassen Herren mit den Mokkatassen. München : Carl Hanser Verlag, 2005. 112 Seiten.
6. Müller H. Vater telefoniert mit den Fliegen. München : Carl Hanser Verlag, 2012. 208 Seiten.

Romenska N. Linguistic Peculiarities of Translating Poetic Collages by Herta Müller

Summary. The article examines the peculiarities of literary translation of poetic collages by Herta Müller as an example of postmodern literature. Since the translation must be equivalent, must reproduce the original images, preserve the ideological load of the poem, its rhythm and size, a number of translation transformations are used in the process of work.

Among the lexical transformations that take place during the translation of Herta Müller's collages, the most common is the technique of concretization, which makes the Ukrainian version of the poem more coherent. The choice of a word with a narrower meaning is intended to focus attention on the author's intention, to emphasize the theme of the poem.

For the same purpose, the opposite technique, generalization, is used, which allows replacing units of the original language with a narrow meaning with a word or phrase with a broader meaning. Since German has many compound lexemes that are literally translated into extended word combinations, generalization helps to convey the rhythm and structure of the poem better.

The techniques of adding and omitting words are used to decode and explain realities and ideas that may not be clear to a wide range of readers. In this case, the translator acts as an interpreter who, in the course of his or her work, must dive deeper into the context of the original unit. When working on wordplay and irregular language forms, a compensation technique is used, which is implemented when a linguistic phenomenon cannot be conveyed in the target language by itself.

When translating poetry, it is impossible to avoid grammatical transformations. The stable word order in German, especially in subordinate clauses, necessitates changing it in the Ukrainian version to indicate the logical center of the sentence and preserve the logic of the text. In addition, the category of gender in Ukrainian and German does not coincide very often, which led to certain semantic losses in the translation process, because the word used by the author in the original is part of the artistic intent, so the slightest change in any of the grammatical categories can significantly affect the meaning of the work as a whole.

Lexical and grammatical transformations are an integral part of the translation process. All the transformations used are closely interrelated and complement each other. The purpose of these transformations is to convey the individual style of the author and the idea of her work as accurately as possible in the target language.

Key words: translation, collage, translation transformations, lexical transformations, grammatical transformations, specification, generalisation, addition of words, omission of words, compensation.